

Hettyey András:¹ Angela Merkel: „a tökéletes poszt-politikai politikus” negyedik győzelmé előtt

Vezetői összefoglaló

- Németországban nincsen kormányváltó hangulat: az első két helyen a két nagy párt fog végezni a vasárnapi választásokon, és Angela Merkel minden bizonnyal kancellár marad. Ennek elsődleges oka a német gazdaság kiváló helyzete.
- Noha nincs kormányváltó hangulat, könnyen lehet, hogy mégis lesz kormányváltás. Az SPD-nek ugyanis az egyedüli lehetősége a kormányon maradásra a CDU/CSU, de ez fordítva korántsem igaz.
- A 2015-ös migrációs válság hibás politikai kezelése rányomta a bélyegét Angela Merkel harmadik kormányciklusára, de azóta a kancellár, a kormány és az államgépezet helyre tudta állítani pozitív megítélését a választók szemében.
- Merkel sikere egy megközelítés szerint abban keresendő, hogy ő „a tökéletes posztpolitikai politikus”, akinek működését nagy víziók és merev ideológiák helyett rugalmasság, racionalitás és kompromisszumkeresés jellemzi. Mindez a Brexit és a Trump-sokk miatt 2017 őszén különösen vonzó a német választók számára.

2017. szeptember 24-én az urnák elé járul Németország. Egy olyan évben, amelyikben Hollandia, Franciaország és Nagy-Britannia is nagy téttel bíró választásokon van túl, a német kampány és választás kifejezetten kevés izgalmat generált. A legnagyobb újdonság az lesz, hogy az AfD bekerül a parlamentbe, akárcsak – négy év szünet után – a sokszor eltemetett világnézetet képviselő liberális FDP is. A kontinuitás mégis jellemzőbb lesz, hiszen Angela Merkel (CDU) folytathatja majd a munkáját, a kérdés csak az, hogy kivel. Elemzésünk arra keresi a választ, mivel magyarázható, hogy kormányzásának tizenharmadik évében a németek még mindig elégedettek Angalával és pártjával, a kereszténydemokrata CDU/CSU-val?

Izgalmas felmérést közölt a nagy olvasótáborral és befolyással rendelkező *Bild* napilap augusztus végén, a német választási kampány hajrája felé közeledve.² A közvélemény-kutatás azt mérte fel, hogy milyen témák foglalkoztatják aktuálisan a derék német választópolgárokat, vagyis milyen kérdésekkel tudják őket megszólítani a politikusaik. Az utolsó helyen – nem meglepő módon – a Bundeswehr reformja állt, amelynek keretében jelentősen nőni fog a következő években a védelmi szektor költségvetése. Ez a kérdés azonban ugyanúgy hidegen hagyta a németeket, mint az elektromos mobilitás vagy a nagy sáv szélességű internethálózat kiépítése.

Magyar szempontból hihetetlen, de a lista hátsó helyén helyezkedik el a bevándorlás korlátozása is: mindössze 29 százalék vélte úgy, hogy ez „kiemelten fontos.” Ennél jóval többen vélték kiemelten fontosnak az államadósság csökkentését (34 százalék), a fogyasztóvédelmet (40), vagy a megfizethető lakáshelyzetet (61). A terrorizmus megfékezése – 69 százalékkal – a negyedik helyen szerepelt, ugyanannyival, mint a bűnözés visszaszorítása. A belbiztonság mellett a slágertémát idén a szociális igazságosság jelentette: a németeket leginkább foglalkoztató kérdés (75) a gyerekek oktatási esélyegyenlősége volt, megelőzve az időskori szegénységet (70). Előkelő helyen szerepelt még a gyermekes családok támogatása (62) és az egészségügy javítása (65) is.

Felállítható az a tézis, ami ebből a felmérésből is kiolvasható, hogy 2017-ben nem volt kormányváltó hangulat az Alpok és az Északi-tenger között. Más kutatásokból ugyanis tudjuk, hogy a belbiztonság terén hagyományosan Angela Merkel kancellár pártja, a CDU/CSU rendelkezik a legjobb megítéléssel a lakosság körében,

¹ Dr. Hettyey András (hettyey.andras@uni-nke.hu) a Nemzeti Köszolgálati Egyetem Nemzetközi és Európai Tanulmányok Kara Nemzetközi Kapcsolatok és Diplomáciai Tanszékének adjunktusa.

² *Umfrage zeigt, worauf es den Wählern wirklich ankommt*, [online] 2017. 08. 19. Forrás: bild.de [2017. 09. 21.].

és ezen a bevándorlási válság és a terrortámadások sem változtattak.³ A koalícióstárs, az SPD „magkompetenciája” pedig a szociálpolitika: a németek majdnem a fele a szociáldemokratákat tartja ezen a téren a legkompetensebbnek.⁴ Ennek megfelelően az aktuális felmérések szerint a CDU/CSU (36-38 százalék) és az SPD (20-23 százalék) a szavazatok 60 százalékára számíthat, ami ugyan mintegy 7-10 százalékkal gyengébb eredmény lesz, mint négy éve, amikor a lakosság kétharmada szavazott a két nagy párt egyikére, de négy év kormányzás után nem tekinthető rossz eredménynek.⁵ A németek legalábbis nem készülnek elsöpörni a jól bevált kancellárjukat és kormánykoalíciójukat. Ehhez passzol, hogy a választási kampány is kifejezetten unalmas volt: egy felmérés szerint mindössze 16 százalék tartotta különösen érdekesnek. Mindez rájátszott Merkel erősségére, aki a kampányban is hozhatta a megszokott, pragmatikus stílusát: kampánybeszédeiben például teljesen lemondott politikai ellenfeleinek a bírálatairól – emelte ki a *Frankfurter Allgemeine*.⁶

Noha nincs kormányváltó hangulat, könnyen lehet, hogy mégis lesz kormányváltás. Az SPD-nek ugyan az egyedüli lehetősége a kormányon maradásra a CDU/CSU, de ez fordítva korántsem igaz. Ha a négy éve a parlamentből kiesett liberális FDP olyan jól szerepel, ahogy a felmérések mutatják (9-11 százalék), akkor újra összeállhat egy kereszténydemokrata-liberális koalíció, amely – többek között – 1961–66, 1982–98 és 2009–13 között kormányozta az országot. Ha az FDP-vel együtt nem lenne meg a CDU/CSU többsége, úgy ott a lehetőség a kampányban erősen jobbra húzó Zöldekkel (7-9 százalék) történő kapcsolatfelvételre is, amely akár egy ún. Jamaika-koalíció (fekete: CDU – zöld: Zöldek – sárga: FDP) megkötésében is végződhet. Ez utóbbi nővum lenne a német történelemben, hiszen még sosem fordult elő, hogy három párt kellett volna a kormánykoalíció megalakításához. Egy biztos: a 8-12 százalékon álló Alternative für Deutschland párttal (AfD) minden szereplő kizárta a koalíciókötést. A hasonló támogatással rendelkező Baloldali Párt (Die Linke) kormányalkotási esélyei is elhanyagolhatók, hiszen nagyon kicsi a valószínűsége, hogy potenciális partnereivel (SPD és Zöldek) együtt meglenne a kormánytöbbségük.

A kormányváltó hangulat hiányát elsősorban a német gazdaság kiváló helyzete magyarázza. A német GDP növekedése az elmúlt három évben 1,6-1,9 százalék között mozgott, amivel minden évben lekörözték Franciaországot és Olaszországot. A munkanélküliség negatív rekordot döntöget: 5,8 százalékkal egyes számítások szerint minden idők legalacsonyabb értéken áll, ezzel párhuzamosan pedig drasztikusan nőtt a foglalkoztatottság. Jelenleg egymillió állás betöltetlen Németországban. Az infláció alacsony, mindössze 1,5 százalékos volt 2016-ban. A német gazdaság számára kulcsfontosságú exportok tavaly 1,2 százalékkal nőttek a már eleve rekordmagas 2015-ös értékhez képest. Mindezeknek köszönhetően az adóbevételek nem látott magasságokba szöktek: becslések szerint a következő öt évben 696 milliárd euróról 836 milliárdra fognak nőni. Ez ahhoz vezetett, hogy a 2017-es költségvetés zsinórban negyedszer (!) többletet ér el, aminek következtében a német államadósság 2013 óta GDP-arányosan 77-ről 68 százalékra mérséklődött. A költségvetési többlet (az ún. „fekete nulla”) a CDU, különösen Wolfgang Schäuble pénzügyminiszter presztízsjelétje.

A kincstár kedvező helyzetének köszönhetően Merkel harmadik kormánya tudott osztogatni a szociális politika terén. 2014-ben megemelték azon édesanyák nyugdíját, akik 1992 előtt szültek gyermekeket. (Két gyerek esetén ez a reform 670, három gyerek esetén több mint ezer euró nyugdíjemelést jelentett évente.) Ez a lépés a CDU egyik 2013-as választási ígéretének a betartását jelentette. A koalícióstárs SPD is belenyúlhatott a kaszzába, a reform másik eleme ugyanis az volt, hogy azok a munkavállalók, akik 45 éven keresztül folyamatosan dolgoztak, a törvényi korhatár 65 év helyett már 63 évesen elmehettek nyugdíjba, változatlan feltételek mellett. Különösen utóbbi lépést érte számos kritika gazdasági kutatóintézetek és elemzők részéről, hiszen a kormány hosszú távú szándéka éppen az volt, hogy minél több idős embert ösztönözzön a munkavállalásra vagy a munkában maradásra, a reform hatása pedig az volt, hogy még azoknak is megérte 63 évesen nyugdíjba vonulni, akik egyébként 65 éves korukig tervezték dolgozni.

³ [Abstand zwischen Union und SPD steigt auf 15 Prozentpunkte](#), [online] 2017. 06. 25. Forrás: zeit.de [2017. 09. 21.].

⁴ Uo.

⁵ A választással kapcsolatos felmérések hasznos gyűjtőportálja: www.wahlrecht.de.

⁶ In unruhigen Zeiten. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 2017. 09. 21.

A szociális politika az ideai választási kampányban is főszerepet játszott, igaz, a nyugdíjpolitikáról a hangsúly átkerült a családpolitikára. Ennek a háttérében kétségkívül a nyilvánosságban egyre nagyobb figyelmet kiváltó demográfiai jövőkép áll: becslések szerint Németország lakossága a 2002-es csúcstól, 82 millióról 2050-re 74,5 millió főre fog csökkenni, a 60 éven felüliek aránya pedig 27-ről 39 százalékra fog nőni. 2050-re a németek mindössze 13 százaléka lesz 15 év alatti, ami az egyik legalacsonyabb mutató világszerte.⁷ Mennyiben segíthet ezen a bevándorlás? Az utóbbi időben évente átlagosan félmillió német ment el nyugdíjba. Még ha feltételezzük is, hogy politikai klíma megengedi majd a jelentős migrációt, pusztán a bevándorlás nem fog segíteni a demográfiai problémán, hiszen a német kormány hosszú távon évente 2-300 ezer fős nettó bevándorlással számol. Eppen ezért a gyermekvállalás elősegítése kulcsfontosságúnak tűnik, tekintve, hogy például az 1980-as születésű nők átlagosan mindössze 1,6 gyereket vállaltak (és még ez volt az utóbbi évfolyamok legmagasabb átlaga.) Ez és a teli kincstár vezetett oda, hogy az ideai kampányban családpolitika terén egymást licitálták túl a pártok.

Angela Merkel harmadik kormányzati ciklusára természetesen a bevándorlás nyomta rá legerőteljesebben a bélyegét. A német határnyitással kapcsolatos sokféle narratíva közül számunkra a következő tűnik a legplauzibilisebbnek: Merkel 2015 szeptemberében valóban naivitással fűszerezett személyes meggyőződésből és idealizmusból nyitotta tágasra Németország kapuját a bevándorlók előtt. Noha a kampányban az SPD már bírálta ezért a kancellárt, a döntő hetekben Sigmar Gabriel szociáldemokrata pártelnök maga is #refugeeswelcome-kitűzővel foglalt helyet a parlament padjain. Ám a 2015 őszi drámai események óta sok minden változott, többek között a politikai szereplők hozzáállása és a bürokrácia hatékonysága is. Ami az első aspektust illeti, a Bundestag két lépcsőben olyan törvénycsomagokat fogadott el, amelyek korlátozzák a bevándorlás és Németországban tartózkodás minden aspektusát. Ezt követte 2016 augusztusában egy új, ún. integrációs törvény elfogadása, amely – többek között – a menekültek munkaerő-piaci integrációját, földrajzi elosztását és integrációs kurzusok létrehozását célozta. Másrészt a bürokrácia is visszanyerte az ellenőrzést az események felett, legalábbis részben: a német bevándorlásügyi hivatal (BAMF) a korábbi, néha évekig húzódó folyamat helyett már két hónap alatt el tudja bírálni a beadott menekültkérelmeket. A korábbi 600 ezer helyett már csak 100 ezren várnak a döntésre. (Egyébként a 2015 januárja óta beadott 1,46 millió menekültügyi kérelem egyharmada kapott pozitív, egyharmada negatív elbírálást. Jelenleg legalább 220 ezer személy tartózkodik illegálisan Németországban, akik közül 2017 első félévében mindössze 13 ezret sikerült kitoloncolni – igaz, sokan önkéntesen is elhagyhatták Németországot.) Jelenleg 170 ezren végzik a kötelező, 6-9 hónapos intenzív integrációs és nyelvi kurzust.⁸

Merkel (és a lakosság túlnyomó többsége) ma már nagy hibának tartja azt, hogy Németország felrúgta a dublini szabályokat, és ellenőrzés nélkül engedett be százezreket. Ezt a véleményt a felmérések is visszaigazolják, melyek nagy vonalakban azt mutatják, hogy bár menekülteket a németek 90 százaléka továbbra is befogadna, a gazdasági okokból menekülők elfogadottsága nagyot csökkent.⁹ Egy közvélemény-kutatás szerint, ha népszavazást tartanának a bevándorlás szigorításáról, 48 százalék szavazna mellette, 46 százalék ellene. Ami magyar szemmel még mindig nagyon „bevándorlásbarát” hozzáállásnak tűnik, az német viszonylatban kifejezetten „bevándorlásellenes” attitűdről tanúskodik, hiszen korábban a legtöbb hasonló felmérés egy nyitottabb német társadalom képét mutatta. Ami a költségeket illeti: a 2018-as költségvetésben 21,4 milliárd euró, vagyis a kiadások 6,5 százaléka van betervezve menekültügyi kiadásokra, igaz, ezt nem mind németországi menekültekre és migránsokra fogják költeni, hiszen ebben benne van 6 milliárd euró segély a migráció kiváltó okainak a leküzdésére is. A független kiel Institute for World Economy becslése arról, hogy mennyibe került a német államnak évente a migráció, évi 25-55 milliárd euróból indul ki, attól függően, hogy honnan, hány és milyen képzettségű menekült érkezik.¹⁰

⁷ Az ENSZ kutatását idézi: [Germany's demographic dilemma](#), [online] 2016. 11. 16. Forrás: ft.com [2017. 09. 21.].

⁸ Az adatok forrása: Dietrich CREUTZBURG, Manfred SCHÄFERS: [An den Grenzen der Willkommenskultur](#). [online] 2017. 09. 19. Forrás: faz.net [2017. 09. 21.]

⁹ Christian DRUCK: Germany: Facing Challenges and Seeking Solution, In: N. RÓZSA Erzsébet (ed.): Mapping the Migration Challenges in the EU Transit and Destination Countries, IEMED Joint Policy Study 6, 65–91.

¹⁰ Uo.

Angela Merkel: a posztpolitikai politikus

A választás kulcsszereplője – hogyan is lehetne másképp? – a negyedik ciklusára készülő Angela Merkel. Ennél a pontnál érdemes elidőzni, mert nagyon ritka, hogy egy politikus és pártja annyira sikeres legyen, hogy négy választást nyerjen zsinórban, hiszen ez nagy kitartásra és kiváló politikai érzékre vall. Noha Németországban ez már sikerült Helmut Kohlnek és Konrad Adenauernek, de Európa más országaiban ez kifejezetten ritkának számít. Amióta Merkel kancellár, Olaszországnak például hat, Nagy-Britanniának négy különböző miniszterelnöke volt. Ráadásul Merkel azt sem zárta ki, hogy 2021-ben ötödik alkalommal is elinduljon a választásokon. Mindez azt is mutatja, hogy Merkel az ellenzék mellett saját pártját is messzemenőig kézben tartja. Ez több német kancellárnak – Gerhard Schröder, Helmut Schmidt – sem sikerült, ahogy a nagy női elődnek, Margaret Thatchernek sem. A kancellár népszerűségét alátámasztja, hogy egy friss Allensbach-felmérés szerint a választók 50 százaléka őt szeretné kancellárnak, kihívóját, Martin Schulzot pedig mindössze 23 százalék.¹¹ (A maradék egyikőjükre sem szavazna.) Merkel ráadásul arra is képes volt, amire nagyon kevesen, vagyis egy negatív trendet megfordítani: a menekültválság csúcspontján, a kölni éjszaka után nem sokkal azoknak az aránya, akik meg voltak elégedve a kancellár munkájával, a korábbi 70 százalékról 45-re zuhant. Merkel ugyanakkor a 2016. februári mélypontról is képes volt kimászni, hiszen ma újra 55-60 százalék fejezi ki elégedettségét a kancellárral. De mi magyarázza Angela Merkel sikerét és hogyan működik a kancellár asszony?

Kezdjük a Merkelen kívül álló okokkal. A kancellár asszony sikerét *külső tényezők* kétségtelenül kedvezően befolyásolták: Németországon belül ilyen az SPD képtelensége arra, hogy kormánypozícióból ellenzéki politikát folytasson és hitelesen kritizálja a Merkel-kormány döntéseit, amelynek maga is a tagja. A Zöldek és a Baloldali Párt évek óta megfigyelhető stagnálása szintén egy potenciális baloldali kormány esélyeit csökkentik. Sem az SPD-n, sem a CDU/CSU-n belül nem látható Merkel kihívója, de még csak örököse sem, mióta a nagy potenciállal rendelkező Karl-Theodor zu Guttenberg (CSU) védelmi miniszter plágiumügye miatt 2011-ben visszavonult az aktív politikálástól. Kétségtelen, hogy ezeken túlmenően Angela Merkel rendelkezik azzal, ami minden politikus sikerének előfeltétele: szerencséje volt. A Brexit-népszavazás, majd Donald Trump megválasztása ugyanis megmutatta a német szavazóknak, hogy milyen veszélyes lehet és milyen nem várt következményekkel járhat, ha egy ország letér a megszokott útvjáról. Egy 2017. februári felmérés szerint csupán a németek 11 százaléka tartotta jó dolognak, hogy Trump amerikai elnök lett. Egy világszerte végrehajtott Pew-kutatás szerint a németek a globális átlagnál jóval kisebb mértékben bíznak az elnökben.¹² A Brexit, a Trump-elnökség, a populizmus előretörése és a terrorizmus háttéré előtt a megbízható és kiszámítható Merkel-kép a szokásosnál még meggyőzőbb volt a német szavazók számára.

Ami a *belső tényezőket*, vagyis Angela Merkel személyiségét illeti, elsősorban hatalmas tapasztalatát kell kiemelni. Amikor 2005-ben kancellár lett, Nagy-Britanniát még Tony Blair, Amerikát George W. Bush, Franciaországot pedig Jacques Chirac irányította. 12 év alatt megküzdött az elmúlt 80 év legnagyobb gazdasági válságával, egy atomreaktor-katasztrófával, Görögországgal, a Brexittel és a migrációs válsággal. Mindez oda vezetett, hogy mára uniós vagy NATO-csúcstalálkozókön tapasztalat terén csupán egyetlen politikus veszi fel a versenyt a német kancellárral: Orbán Viktor. Ez nagyon komoly versenyelőny, hiszen a nagyobb tárgyalási rutin mellett Merkel a bi- és multilaterális találkozókön olyan taktikai szempontokat, megoldási lehetőségeket és eljárási formákat tud felvetni, elfogadtatni és Németország számára kamatoztatni, amelyek más politikusok számára nem elérhetők vagy nem ismertek.

¹¹ Renate KÖCHER: *Spannung auf der Zielgeraden*. [online] 2017. 09. 20. Forrás: faz.net [2017. 09.21.]

¹² U.S. Image Suffers as Publics Around World Question Trump's Leadership, [online] 2017. 06. 26. Forrás: pewresearch.org [2017. 09.19.]

Merkel politikai személyiségének további jegyei Stefan Kornelius, a *Süddeutsche Zeitung* külpolitikairovatvezetőjének a könyvéből rajzolódnak ki.¹³ Kornelius szerint Merkel legnagyobb erénye ugyanaz, mint legjelentősebb gyengesége: a racionalitás, a dolgok végiggondolása „a végük felől”. Ez az attitűd ugyanakkor csődöt mond olyankor, ha a tárgyalópartner nem használ racionális érvelést, mert ilyenkor a Merkel-módszer, vagyis az érvek higgadt ütköztetése, a türelmes kompromisszumkeresés nem működik. Ez különösen a görögökkel folytatott hiteltárgyalások során fordult elő gyakran. A kancellár politikai partnereit és ellenfeleit két csoportba osztja: vannak azok, akik tudnak csöndben maradni, és azok, akik nem.¹⁴ Merkel ugyanis nagy hangsúlyt helyez CDU/CSU a diszkrécióra, a négyszemközt elhangzottak szentségére és az adott szóra. A másik politikusfajta, akikkel Merkel közismerten nehezen találja meg a hangot, a hiú férfiak. Szimpátia-ranglistájának alján ezért áll Silvio Berlusconi és Vlagyimir Putyin, és ezért volt ott sokáig Nicolas Sarkozy is, amíg kapcsolatuk a francia elnök hivatali éveinek vége felé jobbra nem vált.

Ami Merkel politikai szocializációját illeti, ez közel áll a kelet-európai vezetőkéhez, hiszen NDK-állampolgárként maga is végigélte egy politikai rendszer bukását. Ennek a traumának az újbóli elkerülése mozgatja Merkelt akkor, amikor a nyugati világot és szabadságát fenyegetik külső vagy belső szereplők. „35 évig egy olyan diktatúrában éltem, amely egy másikat követett, ezért mindig szkeptikus vagyok, amikor azt mondják, hogy [egy diktatúra] még egyszer nem történhet meg.”¹⁵ Ez a tapasztalat motiválja Merkelt mindig akkor, amikor a számára legfontosabb politikai értéket, a szabadságot fenyegetik. A Nyugat értékei 1990 óta nem álltak még igazán kemény próba előtt, az még hátravan – hangsúlyozta Merkel. Ennek a világképnek a háttéré előtt kell értékelni Merkel populizmussal kapcsolatos aggodalmait is: 2016 novemberében kijelentette, hogy csak a nyitottság fog nagyobb gazdasági és szociális biztonságot nyújtani, a nemzetállamokba való visszahúzódnás nem.¹⁶ Az egykori keleti blokkos múlt akkor is nagyban alakította a kancellár világképét, amikor 2010 után az unió déli államainak hitelválságát kellett kezelni. Mint említettük, Merkelnek ismerős volt az élmény, hogy egy politikai rendszer megbukik, így mindenképp el akarta kerülni az Európai Unió széthullását. Ebben szoros szövetségesekre lelt a kelet-európaiakban, akik azért is támogatták a kancellár megszorításpárti politikáját, mert kezdték megenni a náluk még mindig jóval magasabb életszínvonallal rendelkező déliek panaszkodását.¹⁷

Összességében Merkel – egy közeli ismerője szerint – „a tökéletes posztpolitikai politikus,” aki nem kötelezi el magát, egy bizonyos pontig hagyja magát sodorni az események által, a jó pillanatra vár és rugalmas. Racionalitás, elemzőkészség, technokrata hozzáállás, türelmes taktikázás: ez jellemzi a posztpolitikai politikusokat, nem az ideológiákban, nagy vonalakban és ambiciózus víziókban való gondolkozás. Merkel maga is ilyen, és ilyen tanácsadókat és munkatársakat válogatott maga köré.¹⁸ Lehet, hogy ez a megközelítés nem magával ragadó, de egy posztvalósággal átítatott világban sokaknak még mindig a szimpatikusabb megközelítés.

¹³ Stefan KORNELIUS: *Angela Merkel: The Chancellor and Her World*, Alma Books, 2013.

¹⁴ Uo., 64–67. o.

¹⁵ Uo., 81. o.

¹⁶ "Der Populismus nimmt zu", [online] 2016. 11. 23. Forrás: zeit.de [2017. 09. 21.]

¹⁷ KORNELIUS: i. m. 228. o.

¹⁸ Uo., 274–275. o.

Stratégiai Védelmi Kutatóközpont

ELEMZÉSEK 2017/23.

2017. szeptember 22.

Az „SVKK Elemzések” 2003 óta a kutatóközpont munkatársainak tematikus szakpolitikai elemzéseit megjelentető időszakos kiadvány, melyben a szerzők független kutatói álláspontjukat közlik.

Az NKE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont független szakpolitikai kutatóintézet, a kiadványaiban megjelenő elemzések, álláspontok, vélemények nem feltétlenül tükrözik a szerkesztőség vagy a kiadó véleményét. Az elemzésben foglalt információk, adatok, megállapítások tájékoztatás céljából készültek.

Kiadó: Nemzeti Közszerológati Egyetem

Szerkesztés és tördelés:
Bazsó Márton, Tálás Péter

A kiadó elérhetősége:

1581 Budapest, Pf. 15.

Tel: 00 36 1 432-90-92

E-mail: svkk@uni-nke.hu

© Hettyey András, 2017

© Nemzeti Közszerológati Egyetem, 2017